

BİBLİYOGRAFYA :

Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 365*-373*; Selânikî, *Târih* (İpsirli), s. 44, 326; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 257-263; II, 236-243; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VII, 55-73; Silâhdar, *Târih*, II, 317-318; J. Sebestyén, *Székesfehérvár fölszabadulása a török uralom alól. 1686. május 19.*, Székesfehérvár 1929; I. Sinkovics, "Székesfehérvár a török támadás előestéjén", *Székesfehérvár évszázadi 3. Török kor*, Székesfehérvár 1977, s. 15-30; Gy. Gerő, "Istolni Belgrád építészeti emlékei", a.e., s. 105-126; I. Dorogi, *Adatok a hódoltsági kereskedelem történetéhez. A székesfehérvári vámhely a török korban* (lisans tezi, 1984); *Die Steuerkonskription des Sandschaks Stuhlweißenburg aus den Jahren 1563 bis 1565, Unter Mitwirkung von I. Hunyadi bearbeitet von J. Matuz* (Islamwissenschaftliche Quellen und Texte aus deutschen Bibliotheken, herausgegeben von K.Schwarz. Band 3.), Bamberg 1986; K. Hegyi, *Székesfehérvár a török korban* (História klub füzetek 5.), Székesfehérvár 1989, s. 3-24; Cs. Veress D.-Gy. Siklósi, *Székesfehérvár, a királyok városa*, Budapest 1990; G. Gömöry, "Székesfehérvár visszavétele 1601-ben és újbóli elvesztése 1602-ben", *Hadtörténelmi Közlemények*, V (1892), s. 299-322, 609-635; I. Karácson, "Királyaink síremlékeinek elpusztulása", *Századok*, XLV (1911), s. 365-366; E. Vass, "Források a Székesfehérvári szandzsakság történetéhez 1543-1688", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, sy. 19, Székesfehérvár 1989, s. 69-200; M. İpçioğlu, "Kanunî Süleyman'ın Esztergom (Esztergom) Seferi 1543 -Yeni Bir Kaynak-", *Osm.Ar.*, sy. 10 (1990), s. 137-159; G. Dávid, "Timar-Defter oder Dschizye-Defter? Bemerkungen zu einer Quellenausgabe für den Sandschak Stuhlweißenburg (Rezensionsartikel)", *WZKM*, sy. 81 (1991), s. 147-153; a.mlf., "Székesfehérvár", *EL* (Ing.), IX, 920; V. J. Parry, "Istolni (Istoni) Belgrád", a.e., IV, 273-274.

GÉZA DÁVID

İSVEÇ

Kuzey Avrupa'da ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. OSMANLI-İSVEÇ MÜNASEBETLERİ

IV. ÜLKEDE İSLÂMİYET ve

İSLÂM ARAŞTIRMALARI

İskandinav yarımadasının doğu yarısı'nı kaplayan İsveç, güney-kuzey doğrultusunda Baltık denizi ve bu denize bağlı Botni (Bothnia) körfezi boyunca uzanır; uzunluğu 1600, genişliği 400 km. kadardır. Batı ve kuzeyinde Norveç, kuzeydoğusunda Finlandiya, güneybatısında Kattegat ve Sund boğazlarıyla ayrıldığı Danimarka bulunur. Meşrutî krallıkla yönetilen ülkenin resmî adı Konungariket Sverige, yüzölçümü 449.964 km², nüfusu 8.900.000 (1999), başşehri Stockholm

(718.462 [1997]), diğer önemli şehirleri Göteborg (454.016), Malmö (248.007), Uppsala (184.507) ve Linköping'dir (131.898).

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

İsveç'in kuzey yarısı, Norveç sınırını oluşturan Kjælen sıradağlarından doğuya doğru Botni körfezine kadar alçalan geniş ve uzun bir yamaç biçimindedir (Laponya'daki Kebnekajse zirvesi, 2123 m.). Ülkenin orta kesimleri, Dördüncü zaman buzullarının derin izler bıraktığı ve göllerin fazlaca yer kapladığı bir çöküntü alanı durumdadır. Orta İsveç'i meydana getiren bu çöküntü alanının güneyinde Danimarka, Hollanda ve Belçika'daki yüzey şekillerini hatırlatan alçak ovalık kesimler uzanır. İsveç'in iklimi İskandinav yarımadasının batı yarısını kaplayan Norveç'inkinden farklıdır. Zira yarımada boyunca uzanan İskandinav dağları Norveç'te hissedilen okyanus etkilerinin İsveç'e geçmesine engel olur; bu yüzden iklim daha sert ve yağışlar daha azdır. Ortalama sıcaklıklar kuzeyden güneye ve batıdan doğuya doğru artar. Yıllık yağış tutarları ise sıcaklığın aksine kuzeyden güneye ve batıdan doğuya doğru gittikçe azalır.

Avrupa ülkeleri arasında Finlandiya'dan sonra ormanlık alanları en geniş ülke İsveç'tir (toprakların % 54'ü). Ormanların büyük bir kısmı iğne yapraklı ağaçlardan meydana gelmekle birlikte bunların arasında yayvan yapraklı ağaçlara da rastlanır. Akarsular dik eğimli yamaçlardan indikleri için kısa boylu olup ulaşımaya elverişli değildir; ancak elektrik üretimine ve tomrukların yüzdürülerek belli merkezlerle ulaştırılmasına uygundur. Ülkede göl sayısı fazladır; Vänern (5550 km²), Vättern (1900 km²) gibi en büyükleri güney kesimlerde bulunur. Bunlardan bazıları tektonik kökenlidir; bazıları ise yer yer moren (buzultaş) yığınlarının gerisinde oluşmuş doğal set gölleridir.

Avrupa'nın seyrek nüfuslu ülkelerinden biri olan İsveç'te km²'ye 21,6 kişi düşer. Kuzeyin tenhaliğine rağmen nüfusun % 80'i, 60. kuzey paralelinin güneyinde yaşar ve kalabalık şehirlerin tamamı bu kesimde toplanmıştır. Resmî dil halkın % 90'ının konuştuğu İsveççe'dir; ikinci dili Fince teşkil eder. Büyük çoğunluk Luther mezhebine mensuptur (% 89).

Sert iklim şartları dolayısıyla topraklarının sadece % 8'i tarıma elverişli olan İsveç'te en fazla şeker pancarı, buğday, ar-

pa, yulaf ve patates yetiştirilir. Hayvancılıkta sığır ve domuz sayısı 4 milyona yakındır; koyun sayısı ise çok daha geri durumdadır. Komşusu Norveç kadar değilse de balıkçılık, özellikle ringa avcılığı İsveç ekonomisinde önemli bir yer tutar. Ülkenin asıl ekonomik gücü orman ürünleriyle demir cevheri yataklarına dayanır. Maden kömüründen mahrum, fakat buna karşılık hidroelektrik enerjisi bakımından son derece zengin olan İsveç, kaynaklarını iyi kullanarak önemli bir sanayi ülkesi durumuna gelmeyi başarmıştır. Ülkenin yarısından fazlasını kaplayan ormanlar çeşitli sınaî ham madde kaynağıdır. İhracat edilen mallar arasında orman ve kâğıt ürünleri başta gelir (kereste ve kâğıt hamuru ihracatın dörtte üçünü kapsar). İkinci sırada yer alan en önemli endüstri kolunu meydana getiren demir çelik üretimi ise gerekli ham madde ihtiyacını, aynı zamanda Avrupa'nın da en zengin demir cevheri damarı olan ülkenin kuzeyindeki Lapland demir yataklarından temin eder.

Ulaşım 11.200 kilometreyi bulan demiryolları, 134.000 kilometreye ulaşan karayolları ve tarifeli seferlerin yapıldığı kırk sekiz havaalanına sahip havayolları ile sağlanır. Son yıllarda önemli bir artış gösteren turizm gelirleri 3,5 milyar Amerika Birleşik Devletleri dolarının üzerinde-dir. Daha çok kâğıt, orman ürünleri, demir çelik, çeşitli makinelerden oluşan ihracatın ve makineler, kimyasal ürünler, petrol, gıda maddeleri, tekstil ürünlerinden oluşan ithalatında yapıldığı ülkelerin başında Almanya, İngiltere, Norveç, Amerika Birleşik devletleri, Danimarka ve Finlandiya gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Selâmi Gözenç, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası II: Kuzey, Batı ve Orta Avrupa Ülkeleri*, İstanbul 1983, s. 21-38; Nazmiye Özgüç, *Turizm Coğrafyası*, İstanbul 1984, s. 190; Erol Tümerçekin, *Ekonomik Coğrafya*, İstanbul 1984, s. 264-265, 292, 300; "İsveç", *Bertelsmann: Bugünkü Dünya Atlas Ansiklopedi*, Gütersloh 1993, s. 16-19.

DİA

II. TARİH

Avcı toplulukların eski bir dolaşım ve yerleşim bölgesi olan İsveç'in diğer İskandinav halkları ile sıkı bir ilişki içinde geçen ilk tarih çağları efsanelerle doludur ve Avrupa'nın genel oluşumundan uzak bir coğrafyada tarih sahnesine çıkışı oldukça geçtir. Bu dönemde İsveç ortak mâbedleri Uppsala'da yer alan, kuzeyde Götarlar

(Gautlar) ve güneyde İsveçler (Svearlar) olmak üzere iki ana bölgeye ayrılmıştır. Milattan sonra IV. yüzyılda German kabilelerinin göçleriyle giderek nüfus yoğunluğu kazanmış ve çeşitli kabilelerin (Svearlar, Götarlar) kendi aralarında sürdürdükleri savaşlarla geçen uzun bir dönemin ardından Vikingler devrinde (IX ve XI. yüzyıl) nisbî bir siyasî birlik sağlanmıştır. Vikingler, VIII. yüzyıldan itibaren ticarî etkinliklerini Baltık denizinden Karadeniz ve Hazar denizine kadar yaydılar. Novgorod ve Kiev şehirlerini kurarak bilhassa Rus tarihinin oluşması ve başlamasında (Waregler ve Rurik hânedanı) etkin rol oynadılar. Özellikle 1000 yılından sonra genel bir yoğunluk kazanan ve Avrupa'nın tabii dinlerini yaşayan halklara karşı girişilen misyonerlik faaliyetleri İsveç'te de kendini gösterdi, hristiyanlaştırma siyasî teşkilât ve hukuk dünyalarına yeni bir şekil verdi. Hristiyanlaşanlarla eski inançlarını muhafaza eden kabile ve prensler arasındaki uzun mücadele XIII. yüzyıla kadar zorlu bir şekilde devam etti. Uppsala mâbedinin yıkılması ve burada ilk hristiyan piskoposluğunun ihdası ile Hristiyanlık zafere ulaştı (1164).

Tarihî seyir, krallarının tesbiti, siyasî ve içtimai gelişmelerin takibi bu tarihten itibaren belirgin hale gelen İsveç'te, bölge halklarının bir araya getirilmesi ve bir birleriyle kaynaşması ancak Kral Waldemar döneminde (1250-1275) temin edilebildi. Zamanla çeşitli bölgelerdeki halkların âdet ve örflerine dayalı kanunlaştırmalara gidildi. Waldemar'ın kardeşi Kral Ladulas devrinde asiller zümresi ortaya çıkmış ve bunlara karşı halkın haklarını koruyan yeni kanunlar çıkarılmıştır. Asiller ve krallar arasındaki iktidar mücadeleleri XIV. yüzyılın sonuna kadar sürdü. Komşu ülkelerle gelişen münasebetler ve bir dizi çatışma neticesinde, Danimarka Kraliçesi Margarete önderliğinde Norveç ve İsveç'in iştirakiyle Kalmar Birliği'nin kurulması (1397-1434) İsveç tarihinde önemli bir merhale teşkil eder. 1434'te İsveçliler, Margarete'nin halefi XIII. Erich'e karşı ayaklandılar, iç karışıklıklar ve asiller arasındaki iktidar mücadeleleri Danimarka hâkimiyetine karşı sürdürülen eylemlerle devam etti. Gustav Vasa'nın Danimarkalılar'ı yenmesi ve İsveç'ten çekilmeye zorlaması üzerine siyasî istikrar Vasa hânedanı tarafından sağlandı (1523). Gustav Vasa idaresi malî sıkıntıyı kilise mülklerine el koyarak çözmeye çalıştı ve ruhban sınıfını vergiye tâbi tuttu. Bu kaynağı asillerle paylaştı ve onların durumu-

nu kuvvetlendiren çeşitli reformları ile İsveç'te belirli bir hânedan ihdasında başarı oldu ve kralların seçimle iş başına getirilme usulüne son vererek (1544) İsveç'in istikrara kavuşmasında önemli rol oynadı. Başlayan reformasyon İsveç'te kuvvetli bir akis bularak yerleşti. Polonya kralı da seçilmiş olan (1587) Johann Sigismund Vasa'nın, Katolik kilisesini üstün tutma girişimleri İsveç'te mezhep çatışmalarının çıkmasına yol açtı ve yerini amcası Karl'a (IX.) terketmek zorunda kaldı (1607). Baltık denizine açılan limanların ele geçirilmesi ve ticaret yollarının kontrol altında tutulması, Danimarka ve Moskova ile bir dizi savaşın çıkmasına sebebiyet verdi; bu savaşlar İsveç'in zaferiyle sonuçlandı. Otuz yıl savaşlarına katılması (1630-1648) İsveç'in Avrupa içinde önemli bir askerî güç olarak yükselmesini, Almanya ve özellikle Danimarka ve Polonya karşısında üstün bir duruma geçmesini, kuzeyde büyük devlet haline gelmesini temin ettiği gibi içeride de krallığın mutlak otoritesinin kurulmasına giden yolu açtı (XI ve XII. Karl devirleri: 1660-1697 ve 1697-1718). Ancak XII. Karl'ın, İsveç'e karşı Polonya ve Saksonya ile ittifak yapan Rusya'ya karşı giriştiği uzun mücadele sonunda yenilmesi (Nystad Antlaşması, 10 Eylül 1721) İsveç'in büyük devlet konumunu sona erdirdi, Rusya'nın yükselmesine ve Baltık'ta denize çıkmasına imkân verdi.

XII. Karl'ın halefi, kız kardeşi Ulrike Eleonore (1718-1720) ve bir müddet sonra tahtını bıraktığı kocası I. Friedrich devri (1720-1751), Rusya'ya karşı verilen büyük savaş ve uğranılan yenilginin bir neticesi olarak asiller meclisinin üstünlüğü ele geçirdiği, parlamentoya (Riksdag) dayalı bir idarenin yerleştiği özgürlük devri olarak nitelenmekle beraber partiler arasındaki çekişmeler İsveç'in zafiyetini telâfi etmekten uzak kaldı. 1741-1743 yıllarındaki yeni bir Rus savaşı, 1740'ta Osmanlı Devleti ile yapılan ittifakın katkısı olmadan devam etti ve Finlandiya'nın elden çıkması, İsveç'in de biraz daha zayıflaması ile sonuçlandı (Abo Barışı). III. Gustav zamanında (1771-1792) birbirleriyle çekişme halinde olan partilerin yönetimdeki etkin konumuna son verildi. Danimarka ve Rusya'ya karşı yeni savaşlara girildi. Rusya ile olan mücadele bir Osmanlı-İsveç ittifakı gerçekleştirilmiş olarak (1789) sürdürüldüyse de istenilen başarıya erişemedi. Bununla beraber Verela Barışı ile (1790) İsveç bağımsızlığını Rusya'ya karşı korudu ve temin ettirdi.

Avrupa'da Fransız yayılmacılığı ve devrim fikirlerine karşı oluşan ortak cephe içinde yer alan İsveç, Napolyon savaşlarından zararlı çıktı ve İngiltere'ye karşı oluşturulan kıta ablukasına katılmaması neticesinde çıkan savaşlarda Fransa, Danimarka ve Rusya lehine toprak kayıplarına katlanmak zorunda kaldı. Bu gelişmeler, Kral Gustav IV. Adolf'un tahttan indirilmesiyle sonuçlanmış olmakla beraber (1809) halkın özgürlüğü doğrultusunda bir süreci de başlatmış olduğundan asillerin nüfuzunun önemli ölçüde kırılmasına yol açtı. XIII. Karl (1809-1818) Fransa'ya muhalif bir siyaset takip ederek Rusya ve Danimarka ile ittifaka girdi (1809), Napolyon'a karşı oluşturulan büyük ittifaka katıldı (1812) ve 1814'te Norveç'i ele geçirecek bir birlik oluşturdu. Vârisi bulunmayan XIII. Karl'ın ölümüyle, 1810'da vâliht ilân edilen Fransız mareşallerinden Baptiste Jules Bernadotte (XIV. Karl Johann, 1818-1844) İsveç kralı oldu.

Barışçı bir siyaset takip edilen XIV. Karl ve halefi I. Oskar (1844-1859) dönemlerinde İsveç, 1845 ceza ve miras hukukunu değiştiren yeni kanunlaştırmalar ve lonca teşkilâtının ilgası gibi liberal ve reformcu bir gelişme yaşadı, sanayileşmeye giden yolda önemli adımlar atmaya başladı. Bununla beraber liberal bir anayasa oluşturulması teşebbüsü parlamentonun muhalefetiyle sonuçsuz kaldı (1850). Kırım Savaşı'nda (1853-1856) tarafsız olmakla beraber Rusya'nın Aland adalarından çekilmesini sağlayan müttefik devletler yanlısı bir politika takip etti. 1850'den beri modern bir anayasa için verilen mücadele, vergi mükelleflerinin oylarıyla oluşan iki meclisli parlamentoya imkân veren yeni bir anayasanın kabulü ile sonuçlandı (1866). Yeni parlamento, kralın şiddetle arzu ettiği ordu reformuna destek vermeyerek hâkim durumunu ortaya koydu. II. Oscar devrinde (1872-1907) radikallerin muhalefetine rağmen Norveç ile gerçekleştirilen birlik sürdürüldü. Danimarka ve Norveç'in de katıldığı serbest mübadele ve gümrük antlaşmalarının yürütülmesine çalışıldı; gelişen sanayi ve ekonomik kalkınmaya rağmen Norveç'in İsveç ile olan birliğinden ayrılması önlenemedi (1905). I ve II. Dünya savaşlarında tarafsızlığını ilân eden İsveç savaşın sona Birleşmiş Milletler'e üye oldu. 1971'de tek meclisli yeni bir anayasa ve seçmen yaşının on sekize indirilmesi kabul edildi. Krallık tamamen sembolik bir şekle büründürüldü.

III. OSMANLI-İSVEÇ MÜNASEBETLERİ

Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışından çok önce İsveç'in özellikle kutsal yerlere giden hacıları sebebiyle Şark'la ilgilendiği sanılmaktadır; zira İsveçli hacıların XII. yüzyıldan beri Filistin'e gittikleri bilinmektedir. Bu bölgenin Türkler'in hâkimiyetine girişi üzerine (1516-1517) biraz da reformasyon hareketinin etkisiyle hacıların bölgeye gitmesi yasaklandı (1529). XVI. yüzyılda Türkler'e karşı verilen mücadelelerde İsveçliler'in de yer alıp almadığı hakkında kesin bir şey bilinmemektedir. İki devlet arasında ilk resmî irtibat 1587 yılında meydana gelmiştir. İsveç Kralı III. Johann Sigismund, bu tarihte III. Murad'a yazdığı bir mektupta kendisinin Polonya tahtına olan adaylığının desteklenmesini istiyordu. Lehistan kral seçimlerini dış politikasının ve güvenliğinin önemli konuları arasında gören Osmanlı Devleti bu seçime destek vermiş ve Sigismund'un Lehistan tahtına oturmasını kolaylaştırmıştır. Kral seçim neticesini elçisi Jan Zamojeyvski ile bildirmiştir. Taç giyme merasimine davet münasebetiyle tekrar gelen Zamojeyvski'nin bu davetine icâbeten yapılan merasimde Osmanlı Devleti'ni Turgut Çavuş temsil etmişti.

Gayri resmî ilk ziyaretin, 1616-1617 yıllarında Bengt Benstsson Oxenstierna'nın İstanbul'a yaptığı bir gezinin teşkil ettiği kabul edilir. Bengt 1613'te Kudüs'e gitmiş ve seyahatini İstanbul'dan hareketle Anadolu'yu geçip İran'a kadar uzatmıştı. Daha sonra Gustav Adolf, 1631'de Erdel'deki elçisi Paul Strassburgk'u İstanbul'a yollamış, IV. Murad'ı Bethlen Gabor'un yanında ve Avusturya aleyhinde yer almaya teşvik etmişti. O sıralarda Osmanlı Devleti Avusturya ile münasebetlerin bozulmasını uygun görmeyişinden bu girişimden olumlu bir netice çıkmadı.

Kraliçe Christina zamanında (1632-1654) iki İsveçli'nin İstanbul'a geldiği bilinmektedir. Bunlardan biri, Kudüs'e giden bir hacı kimliğiyle gayri resmî bazı işlere kalkışan ve kraliçenin şüphelerini celbettüğinden kısa bir süre sonra geri dönmek zorunda kalan Bengt Skytte, diğeri ise bir İran seyahatini arkasında bırakmış olarak Güney Arabistan, Filistin ve Bağdat üzerinden 1653'te İstanbul'a gelen Nils Mathsson Köping'dir. Bunların ardından Clas Brorsson Rålamb'ın fevkalâde elçi sıfatıyla gönderilişi, geriye bir hâtırat bırakması ve Osmanlı Devleti'nin o sıralardaki durumuyla ilgili olarak bazı kayıtlar tutmasından ötürü daha ayrıntılı

biçimde bilinmektedir. Notlarında, Türkler'in İsveçliler'i Frenk olarak değil Sfed olarak adlandırdıkları gibi tesbitleri dışında Türkler'in Roma'yı zaptederek papayı müslüman yapacaklarına dair boş kehanetleri göze çarpar. Rålamb, 22 Şubat 1657'de Stettin'den hareketle 14 Mayıs'ta İstanbul'a geldi ve Kral Karl X. Gustav'ın IV. Mehmed'e gönderdiği 23 Eylül 1656 tarihli mektubu teslim etti. Mektup kralın Polonya'ya elçi olarak giden, ancak İsveç tarafından yakalanan Mustafa Ağa'ya teslim edilip gönderilmiş olan 16 Haziran 1656 tarihli bir diğer mektubuna da atıfta bulunmaktaydı. Bu mektup, İsveç-Polonya anlaşmazlıklarında Kırım hanının İsveç'in yanında yer almasının temin edilmesi için kaleme alınmıştı. İsveç'e karşı şüphe ile bakan Osmanlı Devleti, gerek Rålamb'a gerekse kendisine yardım etmek üzere gönderilen Gotthard Welling'e her türlü zorluğu çıkardı. 22 Ocak 1658'de bunlar herhangi bir başarı elde edemedi geri döndüler. Bu devirde İsveç ve Osmanlı devletleri arasında dostane münasebetlerden söz etmek pek mümkün değildir ve II. Viyana Muhasarası ile başlayan Türk savaşlarına İsveçliler'in de katılmış olduklarına dair kayıtlar vardır.

XII. Karl ile (Demirbaş Şarl), İsveç-Osmanlı devletleri arasındaki münasebetler kalıcı bir gelişme gösterdi. İsveç'in İstanbul'da bir elçilikle temsil edilmesi daha II. Mustafa devrinde düşünülmüştü. XII. Karl'ın Ruslar'a karşı yaptığı başarılı mücadeleleri Özi muhafızı Yûsuf Paşa tarafından Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'ya bildirildiğinde krala bir elçi gönderilerek irtibata geçilmesi işi sadrazam tarafından Yûsuf Paşa'ya havale edilmiş ve Yûsuf Paşa 1707'de Yergöğülü Mehmed Efendi'yi bu amaçla Thorn'a yollamıştı. Böyle bir irtibatı önce yadrgayan kral daha sonra İstanbul'da bir elçilik açılması, Rusya'ya karşı askerî yardımda bulunulması, İsveç tüccarları için ticaret serbestisi ve Garp ocaklarının saldırılarının önlenmesi gibi hususları içeren mukabil bir mektupla cevap vermiştir. Osmanlı Devleti'nin bunları kısmen uygun görmesi üzerine yazışmalar sürdürüldü. Kralın ancak, 1708-1709 kışında Büyük Petro'ya karşı verdiği mücadele esnasında Ukrayna'da içine düştüğü sıkışık durum karşısında Osmanlı Devleti ile ciddi bir dayanışmayı gerekli gördüğü, başbakan Karl Piper ile Yûsuf Paşa arasındaki yazışmaların çokluğundan anlaşılmaktadır. İstan-

bul'da ise III. Ahmed'in böyle bir fikre sıcak bakmadığı, hatta Kırım hanının İsveç kralına yardımda bulunmaması için uyarıldığı bilinmektedir. Bu anlamda Kırım hanına verilen emirlerden haberi olmayan kralın, yardım beklentisi içinde Poltava'da üstün Rus kuvvetleriyle savaşa tutuşmayı göze almış olması (8 Temmuz 1709) kuvvetle muhtemeldir.

Poltava hezimetinden sonra Karl önce Dinyepr kıyısında bir Kazak kalesi olan Perevomotjna'ya sığındı. Ardından Tatarlar'ın kendisini ortada bırakmış olmalarından ötürü Kırım yerine Özi'ye yönelmeyi tercih etti ve kale kumandanı Abdurrahman Paşa'nın kendisini kabul etmek hususunda çıkardığı zorlukları aşarak kaleye sığındı. Buradan, Martin Neugebauer'i bir dostluk ve ticaret antlaşması yapılması ve mümkünse Rusya'ya karşı yardım temini amacıyla İstanbul'a gönderdi. Kendisi de Özi'den Bender'e geçerek Yûsuf Paşa ile buluştu (8 Ağustos 1709). 28 Ağustos'ta İstanbul'a varan Neugebauer, iki devlet arasında diplomatik münasebetlerin henüz tesis edilmemiş olmasından ötürü III. Ahmed'in huzuruna çıkamadıysa da 7 Eylül'de sadrazam tarafından kabul edildi ve kralın mektubunu ona sundu. Uzun bir bekleyiş ve kralın gönderdiği pek çok mektuptan sonra nihayet Neugebauer elçi olarak resmen tanındı ve 8 Ekim'de, kendisine yardım için gönderilmiş bulunan Stanislaus Poniatovski ile birlikte padişahın huzuruna çıkabildi. Kralın mutemedi Poniatovski'nin gayretleri neticesinde İstanbul'da Rusya karşıtı bir cephe oluşmaya başladı. Eylül 1709'da Ruslar'ın, 1000 kişilik bir İsveç kuvvetini Türk sınırları içindeki Çernovitz yakınlarında basmaları üzerine gelişen krize rağmen Rusya ile arzulanan savaş hali zuhur etmedi. Osmanlılar, Neugebauer ve Poniatovski'nin bütün gayretlerine rağmen Rusya ile mevcut olan barışı yenileyerek uzattılar.

1710 yılında İsveç elçileri, Rusya ile barış halinin devamından yana olan Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın azlini sağlamayı başardılar. Köprülüzâde Nûman Paşa'nın kısa sadâretinden sonra bu göreve getirilen Baltacı Mehmed Paşa ile işler İsveç'in beklentileri doğrultusunda gelişti ve 1710 Kasımında toplanan Osmanlı meşveret meclisinde alınan savaş kararı 1711 Şubatında kesinleşti. Aynı yılın temmuz ayında Rus çarı Prut'ta kısıtlandı. Kâğıt üzerinde talep edilen şartların kabulü ile çarın zor durumdan kurtulması, XII.

Karl'ın mutlak zaferle biten böyle bir sa-
vaştan beklidiklerinden çok uzaktı. Kra-
lın, 13 Temmuz'da sadrazamla yaptığı ve
ağır bir şekilde icraatını tenkit ettiği gö-
rüşme neticeyi değiştirmede ve Ruslar'la
22 Temmuz'da barış antlaşması yapıldı.
Rus barışı ve İsveç kralının şikâyetleri
Baltacı'nın azline yol açıtsa da halefle-
ri Ağa Yûsuf ve Silâhdar Süleyman Paşa
sadâretlerinde de durumda herhangi bir
değişiklik olmadı.

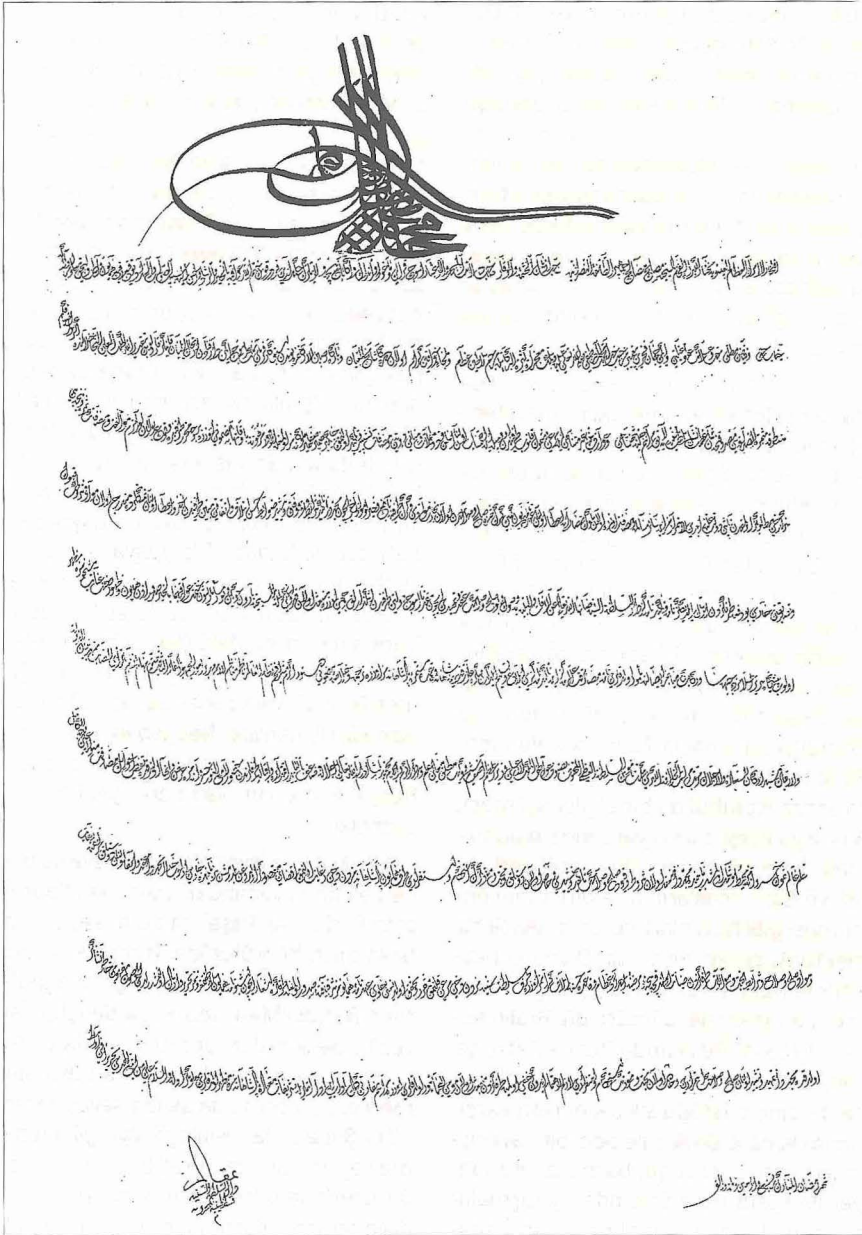
Bu gelişmelerden sonra barışın korun-
masında önemli bir engel olarak görül-
meye başlanan kralın Bender'den ayrıl-
ması istendi ve bunun için çeşitli baskılar
uygulandı. Bu arada Prut Antlaşması'na
riyete zorlamak amacıyla 12 Kasım
1712'de Rusya'ya karşı ilân edilen savaş
Petro'nun tâvizkâr siyasetiyle kuvveden
fiile çıkmadı. 1713 başlarında Karl'ın Ben-
der'i terketmesi, 12 Şubat'ta meydana
gelen silâhlı bir çatışma ve zorlama ile

gerçekleşti (İsveç okul kitaplarında da yer
alan "Kalabalık" olayı, "Kalabaliken i Ben-
der") ve kral bu nâhoş olay üzerine göze-
tim altında zorla Edirne'ye getirildi. Bu
hareket İstanbul'da büyük bir tepkiye yol
açtı ve şeyhülislâm, sadrazam, Kırım hanı
ve Bender muhafızının azilleriyle netice-
lendi. Bir yıldan fazla Dimetoka'da mec-
buri ikamete tâbi tutulan kral, 12 Tem-
muz 1714 tarihli mektubu ile memleke-
tine dönmeye hazır olduğunu bildirdiğin-
den Ağustos içinde kendisine dönüş izni
verildi. 19 Eylül'deyola çıkıp 11 Ekim'de
memleketine ulaştı.

Kralın Osmanlı topraklarında yaptığı
büyük borçların tasfiyesi uzun zaman al-
mıştır. Osmanlı Devleti krala verilmiş olan
devlet borçlarını uzun süre istememişti.
Borçların unutulduğunun zannedildiği bir
sırada, konuyu dile getirmek üzere 9 Ha-
ziran 1727'de Kozbekçi Mustafa Ağa elçi
sıfatıyla yanında diğer pek çok alacaklı
olduğu halde Stockholm'a gitti. Osmanlı
Devleti, İsveç'ten kralın borçlarına karşı-
lık 2000 kese (1 milyon İsveç taleri) talep
etmekteydi. Ayrıca iki devlet arasında bir
ticaret antlaşmasının akdi ve İstanbul'a
bir İsveç elçisinin gönderilmesi arzulan-
maktaydı. İstanbul'a XII. Karl tarafından
elçi olarak gönderilen Neugebauer, Şu-
bat 1711'de Bremen'e tayin edildiğinden
yerini Thomas Funck almış, Funck 15 Ka-
sım 1713'te ölünce başka bir tayin yapıl-
mamış ve işlerin Fransız elçisi Marquis
Désalleurs vasıtasıyla yürütülmesi tercih
edilmişti. XII. Karl'ın 1718'de ölümünden
bir yıl sonra İstanbul'a Perman'in elçi ola-
rak yollanması düşünülmüşse de adayın
bunu kabul etmemesi üzerine söz konusu
teşebbüs neticesiz kalmıştı. Osmanlı hü-
kümetinin talebi üzerine 1727'de Ham-
burg'da İsveç elçisi olan Graf Reenstier-
na'nın elçi olarak gönderilmesine karar
verildi, ancak bu defa da adı geçen kişi
yola çıkamadan öldü. Borçların hemen
ödenmesine ise İsveç'in içinde bulundu-
ğu malî sıkıntı sebebiyle imkân görülme-
mekteydi. Bunun üzerine Mustafa Ağa 2
Ağustos 1728'de geri dönmek zorunda
kaldı.

1 Nisan 1733'te gönderilen Mehmed
Said Efendi para meselesi yanında İsveç
ile bir ittifak yapılmasına ağırlıklı olarak
eğildi. Borcun tamamının tahsil edilme-
sini mümkün görmediğinden iki devlet
arasındaki dostluktan ötürü istenen meb-
lağın yarısına da razı olduğunu dile ge-
tirdi. Buna rağmen Mehmed Said Efendi
de herhangi bir ödeme yapılmasını sağla-
yamadı ve 24 Temmuz 1733'te geri dön-

Osmanlı - İsveç ittifakının yürürlüğe girmesi münasebetiyle III. Selim tarafından İsveç kralına yazılan nâme-i hümayun
(A. N. Kurat - K. V. Zetterstéen, *Türkische Urkunden*, Uppsala-Leipzig 1938, IV. XII⁴⁶)

dü; İsveç'ten ancak gerektiğinde Rusya ile savaşma ve İstanbul'a bir elçi yollama sözü alabilmişti.

Nisan 1734'te İstanbul'da maslahatgüzar olarak görevlendirilen Karl Fredrik von Höpken ve Ifwar Karlson vasıtasıyla İsveç'e borçların yarı yarıya tenzil edilebileceği bildirildi. Tamamından vazgeçilebileceği ümidiyle bu teklife olumlu cevap verilmemekle beraber Polonya'da vazife görmekte olan Karl Rudenschöld İstanbul'a elçi olarak tayin edildi, ancak o da İstanbul'a gitmedi. İlişkileri yürütmekte olan Fredrik von Höpken ve Karlson ile yapılan görüşmeler neticesinde 10 Ocak 1737'de iki devlet arasında bir ticaret antlaşması, 4 Ocak 1740 tarihinde de bir ittifak antlaşması yapıldı. Bu ittifak antlaşması ile İsveç'e malî yardımda bulunulması öngörülmekle beraber XII. Karl'ın borçlarından vazgeçilmiş değildi. Borç meselesi uzun görüşmeler ve pek çok rüşvet neticesinde nihayet çözüldü. Buna göre İsveç, tam teçhizatlı ve yetmiş iki toplu bir savaş gemisiyle 30.000 süngü-lü tüfek, biri havan olmak üzere yedi top yollayarak XII. Karl'ın borçlarını ödemiş olacaktı. Gerçekten yetmiş iki toplu ve Sverig adını taşıyan gemi yola çıkarılmışsa da Cebelitarık'ta batmış, ancak otuz iki toplu Patrioten gemisi 10.000 tüfek yüklü olarak 11 Şubat 1739 tarihinde İstanbul'a gelebilmiştir. Görüşmeler ve ödenen rüşvetler sonucunda alacak 19.000 tüfeğe indirildi ve XII. Karl'ın imzaladığı borç senedi iade edildi. Senet, Albay Malcolm Sinclair ile yola çıkarıldıysa da bunun Silezya'da öldürülmesi üzerine (17 Haziran 1739) Ruslar'ın elinde kayboldu. Daha sonra Hamburg'da ortaya çıkan senet Nisan 1740'ta İsveç'e getirildi. Aynı yıl Ulrika adını taşıyan bir İsveç gemisi 6000 tüfekle İstanbul'a gelmiş, ağır rüşvetler neticesinde geri kalan 13.000 tüfekten vazgeçilmiştir.

Höpken ve Karlson 1745'te İstanbul'u terkettikten sonra Gustav de Celsing İsveç elçiliğine tayin edildi; ancak o da 1770'te yerini kardeşi Ulric de Celsing'e bıraktı. Bu iki kardeşin babaları olan Gustav de Celsing, daha önce XII. Karl'ın isteği üzerine Türkçe öğrenmek üzere Bender'den İstanbul'a yollanmış; Eylül 1711'de Türkçe olarak yazdığı ve Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın tutumundan şikâyet ettiği bir mektubu, Türk kıyafetine bürünmüş olarak cuma namazı için camiye girmekte olan III. Ahmed'e vermeyi başarmıştı. Baba ve iki oğul olarak uzun zaman İstanbul'da hizmet veren bu

ailenin zengin resim koleksiyonu ve kütüphanesi günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Ulric'in Arapça, Türkçe ve Farsça eserlerden oluşan kütüphanesi Uppsala Kütüphanesi'ndedir. Ulric'i 1782-1791 arasında Gerhard Johan Balzar von Heidenstam, kısa bir müddet için Pehr Olof von Asp ve 1796-1799 yıllarında Ignatius Mouradzea d'Ohsson takip etmiştir. İsveç'in 1757'den beri içinde küçük bir kilisesi bulunan bir sefârethânesi vardı.

1741-1743 İsveç-Rus savaşı esnasında Osmanlı Devleti iki devlet arasındaki ittifağa rağmen müdahil olmadı. Bu sıralarda Prusya ile Osmanlı Devleti arasında ilk temaslar İsveç vasıtasıyla kuruldu ve yürütüldü. II. Friedrich, Osmanlı Devleti ile kurmak istediği siyasi ilişkilerde İstanbul'daki İsveç temsilcileri Höpken ve Karlson'un yardımlarından faydalanmıştır. Nitekim II. Friedrich'in ilk yazışmaları bunların vasıtasıyla oldu. İsveç ve Prusya arasındaki hısmılığın da bu konuda yar-

dımcı bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Zira II. Friedrich'in kız kardeşi Ulrike Luise, 1744'ten beri sonradan İsveç kralı olacak olan Adolf Friedrich ile evliydi. Bu evlilik o zaman İsveç kralı tarafından Bâbîâli'ye resmen bildirilmişti. Prusya'yı da Osmanlı-İsveç yakınlığına çekebileceği düşüncesinde olan Bâbîâli bu izdivacı memnuniyetle karşılamış ve Sadrazam Hasan Paşa, İsveç kralına bir tebrik mektubu ile mukabele etmişti. Özellikle Avusturya'ya karşı, Osmanlı Devleti ile birlikte İsveç ve Prusya'nın müşterek hareket etmesinin icap ettiğini düşünen Bonneval Ahmed Paşa'nın başını çektiği ve Avusturya ile barışın muhafazası taraftarı olan Şeyhülislâm Pîrîzâde Mehmed Efendi'nin rakibi sayılan Rumeli Kazaskeri Ebûîshakzâde Esad Efendi'nin de dahil bulunduğu bir grup, Protestanlar'ın Katolikler'e nazaran daha az mutaassıp olduklarından ve Katolikler'e karşı Türkler gibi amansız bir mücadele içinde bulunduklarından ba-

İsveç-Norveç Birleşik Krallığı'nın İstanbul'daki elçisi tarafından düzenlenen izin-i sefîne talebi (BA, Cevdet-Hariciye, nr. 5361)

تاریخ قیود	تسمیه اولاد و سفینه	تاریخ تمویل
امره	قلمرله	۳۴۸
نیلید	دینور	۴۵۴
نلسون	ننا	۴۰۶
ارقسیر	اولریکیه	۵۶۰
یوانسیر	تورودانور	۳۴۶
مروار	سویفت	۴۱۳
یا قویسیر	ازووم	۴۳۰
قندریر	امانقوکی	۳۴۰

نفر
۸

باندوره مطهره اور سامی اسوچ ونور وچا قیودلاری راکیب اولاد قلمری معالیم اوسیم قی قی قی سفینه لریه بودونه
یوطف وده عیسایه جانیله عزیمت مرام نیلید یاییدلرینه بر معنادر بنقه بنقه بر قطعه از نه سفینه امر عالیته اعطاک
جانب سفارت در القاس و قیودلاری و قیودلاری ۸۸

۱۵ جمادی الاول

hisle Osmanlı Devleti'ni İsveç ve Prusya ile ortak hareket ettirmeye çalışmaktaydılar. Esad Efendi, İsveç elçisi Karlson'a bu evliliğin bizzat II. Friedrich tarafından da Bâbiâli'ye bildirilmesini teklif etmekteydi. Bonneval'in ise İsveç ile sıkı bir yazışma trafiği içinde olduğu bilinmektedir. 1755'te resmî ilişkilerin kurulması için II. Friedrich'in yaptığı teşebbüsler ve gizlice bir adamını yollamasıyla ilgili faaliyetlerinde, o sırada İsveç başbakanı olan eski İstanbul elçisi Höpken ile İstanbul'daki İsveç temsilcisi Gustav de Celsing faal rol oynamışlardır. Gizlice gönderilen Rexin, Celsing'in yardımını sağlamış olarak Bâbiâli ile irtibata geçebilmiştir. Bütün görüşmeler ve yazışmalar yine Celsing tarafından sürdürülmüş ve Bâbiâli, 1755-1760 yılları arasında Prusya ile yapılan gizli görüşmelerde İsveç'i muhatap almıştır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tahta çıkış, evlenme gibi münasebetlerle devam eden resmî yazışmalar, asrın son çeyreğinde Rusya'nın bu iki devleti de tehdit eden genişleme politikası doğrultusunda tekrar ciddiyet kazandı. XII. Karl zamanında Ruslar'a karşı sürdürülen savaş (Kuzey Savaşı) 1721 Nystad Antlaşması ile son bulduğunda, 1699 Karlofça ve 1700 İstanbul antlaşmalarını imzalayan Osmanlı Devleti gibi İsveç'in de kuzeyde büyük bir güç olma hali sona ermiş ve iki devletin bu bölgedeki üstün durumu, yerini Avusturya ile Baltık ve Azak denizine çıkma başarısını gösteren Rusya'nın yükselişine bırakmıştır. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı İsveç tarafından yakından takip edilmiştir. 1770'te Rus donanmasının Cebelitârik'tan geçerek Akdeniz'e girmesi, Osmanlı Devleti'nin İspanya ve Fas ile yakınlaşmasını icap ettirdiği gibi, Rus filosunun Baltık'tan çıkış noktasını teşkil eden Sund Boğazı'nın İsveç tarafından kontrol edilmekte olması İsveç ile de sıkı bir iş birliğine girilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. 1783'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı, III. Gustav'a Osmanlı Devleti ile müştereken Rusya'ya karşı savaşma ümitlerini verdi ve 1787'de başlayan Osmanlı-Rus (ve Avusturya) savaşı 1788-1790 İsveç-Rus savaşı ile zaman zaman keşişti ve beraber gelişti, nihayet ortak düşmana karşı verilen mücadele iki devlet arasında tekrar bir ittifak antlaşmasını gündeme getirdi. 11 Temmuz 1789 tarihinde yapılan antlaşma, Osmanlı Devleti'nin İsveç'e savaşa katkı payı olmak üzere para yardımı yap-

masını öngörmekteydi ve taraflar birbirlerini yüzüstü bırakan herhangi bir müstakil barışa yanaşmayacaklardı. İki devlet arasındaki ittifaka, İsveç'in Rusya ile barışa yanaşmış olmasına rağmen 1790'da Osmanlı-Prusya ittifakının yapılması ile yeni bir canlılık getirildi ve İsveç'in savaşa devamını temin gayesiyle büyük paralar ödenmesinden kaçınılmadı. Bu arada askerî teknik yardımda bulunmak üzere Georg Joseph von Brentano İstanbul'a gönderildi. Buna rağmen savaşın gidişi İsveç'i müstakil bir barışa mecbur bıraktı ve 15 Ağustos 1790'da Bâbiâli'nin hayal kırıklığı ve infialine yol açmış olarak Verela Barışı ile savaştan çekildi. İttifak antlaşması ile öngörülen ödemelerin geri kalan taksitlerinin tediyesinde ısrar edilmesi, özellikle Mouradgea d'Ohsson'un elçiliği sırasında iki devlet arasında yoğun temaslara yol açtı. Bununla beraber Osmanlı Devleti, antlaşmaya riayet edilmemesi ve tek tarafı olarak savaştan çekilip ayrı bir barış yapılması gibi haklı gerekçelerle herhangi bir ödemeye yanaşmadı.

III. Selim devri yeniliklerinde hizmeti geçen İsveçliler önemli işler başarmışlardır. Brentano, savaş esnasında Rusya ile seferin sevkı hakkında ve diğer askerî konularda çeşitli raporlar hazırlamıştır. Brentano, Nizâm-ı Cedîd'le ilgili lâyiha vermesi istenen zevat içinde olup lâyihası askerin Avrupa tarzında tâlim ve terbiyesi ve düzenlenmesine dairdir ve III. Selim kendisini ismen sorduracak kadar yakından tanımaktadır. Aynı şekilde yine İsveç elçiliğinde vazife görmekte olup daha sonraları elçi olarak tayin edilecek olan Mouradgea d'Ohsson'un da özellikle bir kara mühendishânesi kurulması gerektiğine dair lâyiha takdim ettiği bilinmektedir. İsveçli mühendisler içinde Fredrik Ludvig Af Klinteberg gemi yapımında ve gemi inşa mühendisleri yetiştirilmesinde, Rhode ise Haliç'teki büyük havuzun inşasında başlıca hizmet gören mühendislerdir. Elçilik görevini sürdürmekte olan Mouradgea d'Ohsson'un İstanbul'da ihtilâl Fransa'sının temsilcileriyle yakın ilişkiler içine girmesi ve Fransa'nın Mısır'a saldırması üzerine (2 Temmuz 1798) gelişen olaylarda Fransa yanlısı bir siyaset izlemesi, neticede kendisinin "istenmeyen adam" ilân edilmesine yol açmış ve yerine Osmanlı Devleti'nin talebi doğrultusunda "gerçek bir İsveçli" olarak Karl Gustav von König'in İstanbul'a elçi tayin edilmesi sağlanmıştır (1799).

XIX. yüzyılın ilk on senesinden sonraki yıllarda iki devlet arasında önemli gelişmeler kaydedilmedi. İstanbul'daki İsveç elçiliği zaman zaman temsilcisz kaldı, hatta hiç yollanmaması dahi gündeme geldi. 1818'de yanan elçilik binasının tekrar inşası bile ancak 1870'te gerçekleşti. Bu devir ilişkilerine genelde ekonomik meseleler ve yapılan ticaret antlaşmaları hâkim oldu. İsveç'in, 1812'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1806'da başlayan savaşın Bükreş'te bir barış antlaşması ile sonuçlanması aşamasında, Napolyon'a karşı İngiltere ve Rusya'yı da içine alacak dörtlülük bir ittifak arayışı içine girmesi bu dönemin son siyasî temaslarındandır. Barışın bir an önce akdi ve böyle bir ittifakın tahakkukunu temin için Arvid David Hummel ve General Johan Henrik Tawast 23 Haziran 1812'de İstanbul'a gelirlerse de Ruslar'la yapılan görüşmelerin neticelenmek üzere olması barış akdinde İsveç temsilcilerinin bir rol oynamalarını imkânsız kılar, ittifak girişimleri ise olumlu bir sonuç vermez. 1853-1856 Kırım Savaşı esnasında İsveç dış politikasını İngiltere ve Fransa çizgisine çekip 21 Kasım 1855'te Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu bu devletler grubu ile bir ittifaka girerek Rusya'ya karşı tavrı almıştır.

Ticarî Münasebetler. 10 Ocak 1737 tarihli ilk ahidnâme ile Osmanlı topraklarında ve denizlerinde ticaret yapma hakkına kavuşan İsveç antlaşmayı daha sonraki yıllarda da (1783 tarihli ticaret ve dostluk antlaşması) yenilemiş ve güncelleştirmiştir. Bu antlaşma sayesinde İsveç zamanla Mısır'da (Reşid, İskenderiye), Girit (Kandiye), İzmir, Halep, Balyabadra, Rodos, Antakya, Kıbrıs, Selânik, Eğriboz, Sayda gibi limanlarda konsolosluklar açarak Doğu'daki ticarete katılmıştır. Garp ocaklarının saldırılarına ve korsanlara karşı koruma sağlayıp bu ocaklarla müstakil antlaşmalar yapmıştır. Bununla beraber iki devlet arasındaki ticaretin tek tarafı olarak işlediği ve pek önemli olmadığı anlaşılmaktadır. Daha ziyade İzmir, İskenderiye gibi Akdeniz limanlarında görülen İsveç gemileri genelde tahıl, adalardan ise üzüm ve şarap yüklemekteydiler. III. Selim zamanında iki devletin mütefık sıfatıyla Rusya'ya karşı verdiği mücadeleda, Mora'dan İsveç'in buğday ihtiyacının karşılanması için 80.000 kilelik bir bağışta bulunulması hububat ithalinin önemini aksettiren örneklerdendir (BA, HH, nr. 9787, 9800). Karadeniz ticaretine katılmaları, diğer büyük ve küçük Avru-

pa devletlerine yasaklandığı gibi kendileri için de mümkün değildi. İsveç, İstanbul'a kadar gelen ticarî gemi yoğunluğunun çok az sayılarda olmasına rağmen Karadeniz ticaretine de izin verilmesi için 1805'te Bâbîâlî'ye başvurmuştur. Bu talep Rusya tarafından da desteklenmekteydi. Dolayısıyla ticarî anlamdan ziyade Karadeniz'in Avrupa devletlerinin ticaretine açılmasını istemekte olan Rusya'nın siyasî hesapları ön planda görülmektedir. Baltık'tan yola çıkarak İstanbul önlerine kadar gelen İsveç gemilerinin Rus bandırası ile Karadeniz'e çıkabilme imkânları da bu trafiğin yılda beş on gemiyi geçmesinden ötürü fazla bir önem taşımamaktaydı. Bu görüşler doğrultusunda ve geçmişteki ittifak ve dayanışmanın da dile getirilmesiyle İsveç'in Karadeniz ticaretine katılması 4 Ekim 1805 tarihli bir ruhsatla ve şartsız olarak tahakkuk etmiştir. 1812 Bükreş Antlaşması'ndan sonra Karadeniz'e çıkış izni verilen diğer küçük devletlere özellikle İstanbul'un iâşesine ferahlık getirebilecek bazı mükellefiyetler yüklenmek istenmesi, ötekileri yanında İsveç'le de uzun görüşmelerde bulunulmasını gerektirmiştir. Karadeniz'e çıkışın şartlı veya şartsız mı olması gerekeceği ve bu çıkış hakkının aslında yapılmış olan antlaşmalarla sağlanmış olduğu hakkındaki iddialar, önemsiz bir ticarî faaliyete rağmen 1825 yılına kadar sürüp gitmiştir. Nihayet 1825 Şubatı başlarında, geçişlerde gemi yüklerinin İstanbul'daki ihtiyaca göre ve karşı tarafın rızası dahilinde satın alınmasını öngören bir müzekkere tanzim edilerek İsveç temsilcisine verilmiş ve 28 Mayıs 1827 tarihinde bu denizde serbest ticaret hakkını sağlayan bir antlaşma yapılmıştır. 1829 Edirne Antlaşması ile Karadeniz'in bütün devletlere şartsız olarak açılması üzerine bu tür engelleme ve uygulamalar sona ermiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra İsveç gemileri genelde, İngiltere'den aldıkları maden kömürünü Rusya'ya taşımakta ve karşılığında Rusya'dan yükledikleri buğdayı Akdeniz'e geçirmektedirler (BA, Cevdet - Hariciye, nr. 5361 [31 parça gemi için 1871 tarihli 5 adet izn-i sefîne talebi]). İsveç'in İskenderiye ve İzmir limanlarındaki ticarî faaliyetleri ise büyük değildir. Demir ve kereste karşılığında genelde tahıl ve özellikle çavdar satın almaktaydılar. 1870'lerde Mısır'da üretilmekte olan pamuk ayrıca ilgi alanlarına girmiştir.

XIX. yüzyıl boyunca iki devlet arasındaki münasebetler bir dizi ticarî ağırlık-

lı antlaşmaların yapılmasıyla sürdü. 31 Ocak 1840 tarihli ticaret antlaşması ile İsveç en fazla mazhariyete sahip devletler safına katıldı ve daha önceki antlaşmalarla edinmiş olduğu ticarî hakları tasdik edildi. 13 Temmuz 1841 tarihli Londra Boğazlar Mukavelenâmesi uyarınca Boğazlar'ın kapalılığı antlaşmasına katıldı (5 Temmuz 1842). 18 Mayıs 1851'de bir ticaret tarifesi akdedildiği gibi 5 Mart 1862'de yeni bir ticaret ve seyrisefâin antlaşması yapıldı. Bâbîâlî'nin Ağustos 1863'te yabancı konsoloslar hakkında ilân ettiği beyannâme İsveç için de geçerliydi ve 6 Haziran 1867 tarihli olarak İsveç tarafından ilân edilen bir beyannâmeyle Osmanlı topraklarında bulunan İsveç konsoloslarının yabancılar himaye hakkı tanımları yasaklanmış ve bu hak yalnızca İsveç hükûmetine verilmiştir. 10 Haziran 1867'de çıkarılan, yabancıların Osmanlı Devleti'nde mülk edinmeleriyle ilgili kanun gereği İsveç'le 13 Haziran 1868'de bir protokol yapılmıştır. 9 Temmuz ve 21 Ağustos 1894 tarihli notalarla gemilerin tonajları tayin edilmiş, 3 ve 21 Mayıs 1907 tarihli antlaşmalarla, 5 Mart 1862 ticaret antlaşmasında % 8 olarak düzenlenmiş bulunan ve ithal mallardan alınan gümrük vergisi % 11'e yükseltilmiştir.

Kültürel Münasebetler. XII. Karl'ın mecburi ikameti, pek çok İsveçli seyyah ve bilginin Şark'a ait seyahat ve incelemelerde bulunmasına fırsat vermiş olmasından ötürü, bu dönem ayrıca iki ülke arasındaki kültürel münasebetlerin gelişmesinde önemli roller icra edecek bir takım değerli çalışmaların meydana getirilmesine vesile olmuştur. Albay Cornelius Loss, Yüzbaşı Konrad Sparre ve Teğmen Hans Gyllenskeep bu alanda ilk isim bırakanlar arasında yer alır. Bunlar 1710'da İstanbul'a gelmişler ve Kudüs'e kadar giderek Nisan 1711'de tekrar geri dönmüşlerdir. Loss, Palmira harabelerini ilk keşfedenlerdendir ve Cize'deki piramitleri de resmetmiştir. Çizimlerinin büyük bir kısmı Bender'deki "Kalabalık" olayı esnasında kaybolmuş olmakla beraber bir kısmı İsveç Millî Müzesi'ndedir. İsveç ordusunda saray vâizi olarak bulunan, daha sonra da İstanbul'da Martin Neugebauer'in elçilik papazı sıfatıyla görevini sürdüren Michael Eneman Türkçe ve Arapça öğrenmiş, Türkler'in ve Rumlar'ın dinlerini incelemiştir. Ağustos 1711'de başladığı gezilerinde İzmir üzerinden Mısır'a, oradan da Kudüs, Şam, Kıbrıs'a kadar gitmiş ve Haziran 1713'te tekrar İstanbul'a dönmüştür. Osmanlı Devleti'nin

ekonomik durumuna da eğilmiş olmakla beraber daha ziyade gayri müslimler üzerinde durmuş, Türk ordusu, saray, din, hukukî ve idarî yapı hakkında tesbitlerde bulunmuştur. Yine bu dönemde Perman, J. Matthaeus Norberg ve Sten Arfvidsson Sture harem, Sven Agrell ise saray hakkında eserler vermiş, Sture, Perman ve Celsing geniş bir Osmanlı tarihi yayımlamaya niyetlenmişlerse de bu gerçekleşmemiştir.

XII. Karl'ın bulunduğu süre içinde pek çok İsveçli Osmanlı topraklarında mekân bularak hayatını burada devam ettirmiştir. Birçok seyyah ve İsveç dostluğuna riayet eden fidyeleri ödenerek serbest bırakılan, devletin dört bir tarafına dağılmış İsveçli esirler bu grubu zenginleştirir. Seyyahlar ve şarkiyatçılar gezmeyi ve eser vermeyi daha sonraki dönemlerde de sürdürdüler. Osmanlı bilginlerinin eserleri, bu arada özellikle Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ'sı* epey ilgi çekmiş ve takdir toplamış görünmektedir. 1734-1736 ve 1743 yıllarında gelen Johann Otter seyahatnâmesinde bu eseri hararetle tavsiye eder. 1779-1780 yılları arasında İstanbul'da bulunan Türkolog J. Matthaeus Norberg'in *Cihannümâ* tercümesi ek-sik olarak 1818'de yayımlanır. 1749'da Friedrich Hasselquist Filistin'e kadar uzanan bir seyahat yapar ve anılarını kitap haline getirir. 1776-1779 arasında büyük bir geziye çıkan Jacop Johan Björnsthål seyahat notlarını neşreder. İsveç elçiliği baştercümanlığında bulunan (1768), daha sonra da bizzat elçiliğe yükseltilmiş olan (1796), aslen Osmanlı Ermeni vatan-daşı Ignatius Mouradgea d'Ohsson, Osmanlı hukuk sistemini ele alan İbrâhim el-Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur*'unu tercüme ettiği ve bir Osmanlı tarihi kısmı da ilâve ederek hazırladığı, özellikle gravürleriyle değer kazanmış olan meşhur eseri (*Tableau général de l'Empire ottoman*, I-III, Paris 1787-1820; I-VII, Paris 1788-1824) bu konudaki faaliyetler arasında mümtaz bir yer alır ve önemini günümüze kadar sürdürür.

XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarında yapılan seyahatler ve dolayısıyla Osmanlı dünyasıyla ilgili çeşitli eserlerin neşri devam etmiştir. 1818'de İstanbul'da elçilik vâizi olan Jacob Berggren'nin Suriye, Filistin ve Mısır'a yaptığı gezi özellikle botanik ilmine önemli bir eser kazandırdı. Johan Hedenborg 1825'te elçilik doktoru olarak İstanbul'da bulundu ve müteakip seneleri Anadolu, Kıbrıs, Suriye, Filistin, Arabistan, Mısır ve Sudan'a

kadar uzanan seyahatle geçti. Mısır seyahatini kitap haline getirdi. Türkler'in âdetleri ve tabâbetiyle ilgili eserler hazırladı. 1861'de birleşik İsveç-Norveç Kralığı konsolosu olarak görev yaptığı Rodos hakkında da bir eser kaleme aldı. Johan Fredrik Sebastian Crusenstolpe 1825'te Yunan ayaklanmasına katılarak Türkler'e karşı savaşmış, daha sonra Cezayir ve Fas'ta bulunmuştur. Yaptığı Kur'an tercümesiyle tanınmıştır. İlmî çalışmalar dışında yapılan gezi ve hazırlanan seyahatnâmeler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan turistik gezi patlaması içinde de yerini alır ve Şark'a karşı duyulan ilgi çok sayıda İsveçli gezgini Osmanlı topraklarına sürükler. İsveç'te ise şarkiyat bir bilim dalı olarak gelişir. Arapça ve Ârâmîce ile ilgilenen Carl Johann Tornberg, Uppsala ve Lund'daki Şark yazmalarının katalogunu hazırlar. Uppsala'da öğretim üyesi olan Herman Napoleon Almkvist Türk dili ve tarihi üzerinde araştırma yapar, halefi Karl Vilhelm Zetterstéen selefinin çalışmalarını devam ettirir ve İsveç Devlet Arşivi'nde bulunan Türk-Tatar ve İran belgelerini tasnif ederek bunların bir kısmını yayımlar. Aynı arşivde saklanan Türkçe belgelerin bir kısmını ise Akdes Nimet Kurat ile beraber yayıma hazırlamıştır.

Kültürel ve ilmî münasebetler, 1889'da İsveç Kralı II. Oscar'ın himayesinde düzenlenen VIII. Milletlerarası Oryantalistik Kongresi vesilesiyle devam eder. Osmanlı Devleti'nden yirmi sekiz kişinin katılması söz konusu olmuşsa da toplantıya ancak altı kişilik bir heyet iştirak etmiştir. Bu heyet arasında ilk yurt dışı gezisini yapan Ahmed Midhat Efendi de yer almaktaydı (Avrupa'da Bir Cevlân, İstanbul 1890). II. Abdülhamid'e hediye olarak getirilen ve 250 parça tutan Türkçe kitaplar daha

ziyade çağdaş edebiyat örneklerinden seçilmiştir. 1891'de II. Abdülhamid tarafından krala hediye olarak gönderilen kitaplar ise nefis yazmalar halinde Hoca Sâdeddin, Münecimbaşı, Kâtib Çelebi'nin mâruf eserlerinden, Süleymannâme ve Fuzûlî'nin divanından oluşmaktaydı. Bunlar kral tarafından Uppsala Kütüphanesi'ne hediye edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti ile İsveç arasında daha ilk yıllardan itibaren yakın ve yeni cumhuriyetin yapılanmasında önemli katkıları bulunacak ekonomik ağırlıklı bir ilişki kurulmuş, 31 Mayıs 1924 tarihli dostluk ve 4 Şubat 1928 tarihli ticaret antlaşmaları ile iki devlet arasındaki münasebetler yeni bir hukukî zemine oturmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Hariciye, nr. 5361; BA, HH, nr. 9787, 9800; Râşid, Tarih, III, 286-300, 303, 307, 309-316, 321, 363, 367, 390; IV, 2-3, 8, 25; V, 128, 181, 273; Mustafa Kesbi, İbretnümâ-yı Devlet (haz. Ahmet Öğreten, doktora tezi, 1996), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 145-146, 249, 349, 352-359; Voltaire, İsveç Kralı XII. Şarl'ın Tarihi: Histoire de Charles XII. (trc. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1939, s. 182-288; Ahmed Cavid, Hadika-i Vekâyi' (haz. Adnan Baycar), Ankara 1998, s. 55-56, 84-85, 95, 118, 124, 126, 137, 144, 147, 160-170; Hammer, GOR, V, 91, 190, 558, 646; VI, 11; VII, 517; VIII, 3, 137, 156; Zinkeisen, Geschichte, V, 889-890; VI, 729-730, 798, 815, 861, 867-868, 870-872, 880; VII, 71-73, 755-756; Cevdet, Tarih, IV, 296-298, 360-362; V, 73-74; VI, 183, 196, 285; G. Noradounghian, Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman, Paris 1897-1900, I, 6, 66, 68, 239, 267; II, 1-3; N. Jorga, Geschichte des osmanischen Reiches, Gotha 1911, IV, 296-322; Ahmed Refik [Altınay], Memâlik-i Osmâniyye'de Demirbaş Şarl, İstanbul 1332, tür.yer.; W. Björkman, "Schwedisch-türkische Beziehungen bis 1800", Festschrift Georg Jacob, Leipzig 1929, s. 9-23; a.mlf., "Schwedisch-türkische Beziehungen seit 1800", MSOS, XXXV (1932),

s. 149-161; Conrad Jacob Hillebrandt's dreifache schwedische Gesandtschaftsreise nach Siebenburgen, der Ukraine und Constanti-nopel (1656-1658) (ed. Fr. Babinger), Leiden 1937; A. N. Kurat - K. V. Zetterstéen, Türkische Urkunden, Uppsala-Leipzig 1938, s. 3-28; A. N. Kurat, İsveç Kralı XII. Şarl'ın Hayatı ve Faaliyeti, Ankara 1940; a.mlf., İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiyede Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar, Ankara 1943; K. V. Zetterstéen, Türkische, Tatarische und Persische Urkunden im Schwedischen Reichsarchiv, Uppsala 1945, s. 12-13, 16, 24-27, 49, 54-55, 76; a.mlf., "Die Türkischen Urkunden in Schweden", Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 589-599; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/1, s. 242-244, 294-295; IV/2, s. 216-230; Faik Reşit Unat, Osmanlı Seferleri ve Sefâretnâmeleri (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, s. 70-73; A. Bode, Die Flottenpolitik Katharinas und die Konflikte mit Schweden und der Türkei (1768-1792), Wiesbaden 1979, s. 81-84; Kemal Beydilli, 1790 Osmanlı Prusya İttifâkı: Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki, İstanbul 1984, s. 5, 40, 48, 50, 73, 88, 100-122, 168, 171-175 vd.; a.mlf., Büyük Friedrich ve Osmanlılar, İstanbul 1985, s. 13-14, 28-33; a.mlf., "Ignatius Mouradgea D'ohsson (Muradcan Tosunyan). Ailesi Hakkında Kayıtlar, Nizâm-ı Cedid'e Dair Lâyihası ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Siyâsî Hayatı", TD, XXXIV (1984), s. 247-314; a.mlf., "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Devletleri ve Mîrî Ticâret Teşebbüsü", TTK Belleten, LV/214 (1991), s. 687-755; E. Saadet Öner, İsveç Devlet Arşivi'nde Mahfûz İ. M. D'Ohsson Evrakının Tasnif ve Tahlili (yüksek lisans tezi, 1999), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Sture Theolin, The Swedish Palace in Istanbul A Thousand Years of Cooperation Between Turkey and Sweden, İstanbul, ts. (2001); "İsveç Araştırma Enstitüsü", DBİst.A, IV, 278; "İsveç Elçiliği Binası", a.e., IV, 278-280.

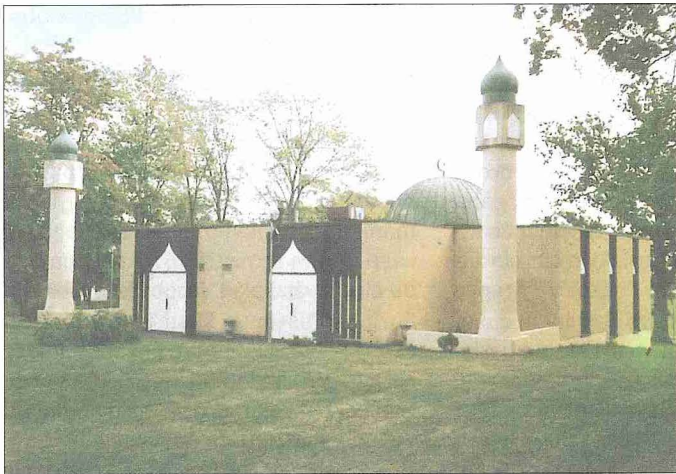

KEMAL BEYDİLLİ

IV. ÜLKEDE İSLÂMİYET

ve İSLÂM ARAŞTIRMALARI

Arkeolojik kazılarda bulunan VII. yüzyıla ait paralardan hareketle müslümanların İsveç ile temaslarının Emevîler devrine kadar gittiği söylenebilir. 1300'lü yıllarda İslâm ülkeleriyle ticarî ilişkilerin sürdüğü bilinmektedir. İsveçli ilk müslüman 1680 yılında Türkiye'de ihtidâ eden Johan Hjulhammar'dır. XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar müslüman nüfusun oluşmadığı İsveç'e 1960'ların ortalarında Türkiye ve eski Yugoslavya'dan göçmen işçiler geldi. Bu sıralarda 500 kadar olan sayıları bugün 200.000 civarındadır. Ülkede ikinci büyük dinî grubu meydana getiren müslümanların çoğunluğunu Türkler (tah. 30.000) ve İranlılar (tah. 30.000), geri kalanları ise Kuzey Afrika, Habeşistan, Pakistan, Bengladeş ve eski Yugoslavya kökenliler teşkil etmektedir; yerli müslümanların sayısı 1000 civarındadır. Çoğu Stockholm, Göteborg ve Malmö gibi bü-

Trollhättan
Camii -
İsveç